

**Спеціалізованій вченій раді Д 41.086.03
Національного університету «Одеська
юридична академія»**

вул. Фонтанська дорога, 23
м. Одеса, 65009

ВІДГУК

**офіційного опонента –
завідувача кафедри кримінального процесу та організації досудового
слідства факультету № 1 Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора
Юхна Олександра Олександровича
на дисертацію Ковальчука Сергія Олександровича
«Вчення про речові докази у кримінальному процесі:
теоретико-правові та практичні основи»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

Актуальність теми дослідження зумовлена її концептуальним характером для доктрини кримінального процесу та включає в себе доктринальний, нормативно-правовий і правозастосовний аспекти. У доктринальному аспекті про актуальність теми свідчить те, що незважаючи на істотний внесок науковців у розробку проблематики речових доказів, значна кількість її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не досліджувалася (процесуальні основи використання речових доказів, підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої їх втратою або пошкодженням, європейські правові стандарти формування та використання речових доказів під час кримінального провадження і забезпечення права власності на них), розкривалася фрагментарно (напрями врахування позитивного досвіду кримінального процесуального законодавства низки зарубіжних країн у частині визначення поняття речових доказів, перспективи впровадження у КПК України процедури депонування речових доказів), недостатньо повно (еволюція поняття речових доказів, особливості їх збирання стороною

обвинувачення у ході негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, способи участі сторони захисту, потерпілого і представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у збиранні речових доказів, особливості їх перевірки та оцінки під час досудового розслідування і формування під час судового провадження, порядок та умови зберігання речових доказів, способи і порядок вирішення їх долі) або не отримала однозначного вирішення (поняття, сутність, процесуальні властивості та види речових доказів, умови допустимості речових доказів, одержаних під час здійснення адміністративної діяльності та ОРД, строки зберігання речових доказів). У нормативно-правовому аспекті на актуальність теми вказує, по-перше, наявність істотної кількості прогалин у врегулюванні правовідносин, що виникають у процесі формування і використання речових доказів у ході досудового розслідування та судового провадження, їх зберігання, вирішення питання про них і відшкодування шкоди, завданої їх втратою або пошкодженням, а, по-друге, можливість неоднозначного тлумачення окремих положень, які складають інститут речових доказів, що створює підґрунтя для їх неоднакового застосування. У правозастосовному аспекті актуальність теми зумовлена наявними у слідчій і судовій практиці практичними проблемами, пов'язаними зі збиранням, перевіркою, оцінкою, використанням, зберіганням речових доказів і вирішенням питання про них.

Викладене свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження, його теоретичну і практичну значимість та вказує на логічність постановки і вирішення наукової проблеми щодо формування концепції речових доказів у кримінальному процесі.

Як свідчать матеріали дисертації (стор. 8-9), дослідження проведене у межах виконання плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Удосконалення сучасного кримінально процесуального законодавства та забезпечення його ефективності в умовах правової реформи» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету

«Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження повною мірою узгоджуються з планом дисертації, визначені правильно та логічно співвідносяться з об'єктом і предметом дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження підтверджується коректною методологією, використаною нормативною базою, фундаментальною теоретичною та емпіричною основою дослідження.

Методологічним підґрунтям дослідження стала сукупність таких методів: історико-правового, порівняльно-правового, системно-структурного, структурно-функціонального, формально-юридичного, соціолого-правового методу, методу теоретико-правового моделювання. Комплексне застосування вказаних методів, з урахуванням їх взаємозв'язку та взаємозалежності, сприяло забезпеченню всебічності і повноти проведеного дослідження, об'єктивності та достовірності отриманих результатів.

Нормативну основу дисертації становлять: Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти кримінального та кримінального процесуального законодавства України і деяких зарубіжних держав.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних вчених у галузі загальнотеоретичної юриспруденції, філософії,

логіки, кримінального, кримінального процесуального, міжнародного, цивільного права та криміналістики.

Емпіричну базу дослідження становлять: рішення ЄСПЛ, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, узагальнення судової практики Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших судів, матеріали понад 250 кримінальних проваджень, результати проведеного узагальнення судової практики, у ході якого опрацьовано понад 1000 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, результати анкетування 118 суддів місцевих та апеляційних судів, 105 слідчих, 64 прокурорів, 155 адвокатів і 78 науково-педагогічних працівників усіх регіонів України (усього 520 респондентів).

Відповідно, наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження є обґрунтованими та методологічно вірними, мають системний, комплексний характер і містять наукову новизну.

Наукова новизна отриманих результатів визначається обраною темою і колом розглянутих у дисертації питань. Дисертація є першою в Україні, після набрання чинності КПК України 2012 року, кваліфікаційною науковою працею, в якій на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру розроблено й обґрунтовано концепцію речових доказів у кримінальному процесі з урахуванням європейських правових стандартів справедливого правосуддя та забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Сформульовані, обґрунтовані та аргументовані автором результати дисертаційного дослідження є важливими у теоретичному і практичному аспектах, містять елементи наукової новизни та пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства. Серед них особливо потрібно виокремити такі: визначення основних етапів еволюції наукового знання про речові докази, виокремлення яких дозволило розкрити притаманні його розвитку тенденції та встановити емпіричні і теоретичні

передумови для формування вчення про речові докази; обґрунтування з позицій системного підходу самостійності кримінального процесуального вчення про речові докази, визначення його об'єкта, предмету, мети, завдань, значень та системи, формулювання поняття вказаного вчення й характеристика методологічної основи; пропозиція на основі комплексного підходу характеризувати сутність речових доказів як за допомогою розкриття їх сутнісних елементів, що дозволяють визначити онтологічні основи речових доказів як об'єкта пізнання та розкрити їх структуру як правового явища, так і шляхом окреслення притаманних речовим доказам ознак, що дозволяють охарактеризувати їх логічні основи, визначити поняття речових доказів і відмежувати їх від документів та інших матеріальних об'єктів, що використовуються у кримінальному провадженні; розробку доктринальної моделі депонування речових доказів у кримінальному процесі, яка включає в себе підстави проведення огляду речових доказів під час досудового розслідування у судовому засіданні, процесуальний порядок депонування речових доказів, процесуальний порядок дослідження депонованих речових доказів під час судового провадження та особливості їх оцінки судом, а також запропонована на її основі законодавча модель депонування речових доказів як нового субінституту кримінального процесуального права; узагальнення способів використання речових доказів, до яких запропоновано відносити їх використання слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом для обґрунтування процесуальних рішень, їх використання для перевірки наявних та отримання нових доказів, їх використання сторонами кримінального провадження для обґрунтування своїх правових позицій; розробка механізму передачі речових доказів на зберігання (відповідальне зберігання), визначення кола умов, необхідних для їх передачі на зберігання (відповідальне зберігання), і запропонований порядок її процесуального оформлення; обґрунтування недоцільності повернення речових доказів власнику (законному володільцю) до моменту фактичного виконання процесуального рішення, яким закінчується кримінальне провадження та в якому вирішено питання про спеціальну

конфіскацію або долю речових доказів, а у разі існування спору про належність речей, що підлягають поверненню, – до моменту фактичного виконання рішення суду, постановленого за результатами його розгляду у порядку цивільного судочинства; аргументація необхідності забезпечення пріоритету повернення речових доказів як способу вирішення долі речових доказів, що посилює приватний інтерес потерпілого у поновленні його майнових прав на гроші, цінності та інше майно, яке було неправомірно відчужене внаслідок вчинення кримінального правопорушення, а також обґрунтування доцільності застосування спеціальної конфіскації до вказаних речових доказів за умови, що вони не підлягають поверненню власнику (законному володільцю); доведення зумовленості способів вирішення долі речових доказів їх видами, що виділяються за критерієм зв'язку речових доказів із подією кримінального правопорушення (за винятком указаних у ч. 6 ст. 100 КПК України речових доказів, способи вирішення долі яких залежать від особливих властивостей самих речових доказів та їх вартості); узагальнення європейських правових стандартів відшкодування шкоди, завданої втратою та пошкодженням речових доказів, до яких запропоновано віднести: включення до розміру майнової шкоди неотриманих доходів, можливість відшкодування моральної шкоди юридичним особам, можливість здійснення загальної оцінки завданої шкоди на засадах справедливості; характеристика європейських правових стандартів формування та використання речових доказів: законності способів їх збирання (належності використовуваних для збирання процесуальних дій, дотримання порядку проведення процесуальних дій, спрямованих на збирання речових доказів, достатності проведених процесуальних дій для формування необхідних речових доказів) і дотримання порядку подання речових доказів національним судам, їх дослідження, оцінки і використання останніми в аспекті дотримання закріплених ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. гарантій справедливого судового розгляду: права мовчати і не свідчити проти себе, права подавати докази, права ознайомитися з доказами, поданими стороною обвинувачення, та оспорювати їх; узагальнення

європейських правових стандартів забезпечення права власності на речі, вилучені в якості речових доказів, до яких запропоновано віднести: встановлення кола матеріальних об'єктів, які у даній справі охоплюються поняттям «майно», встановлення наявності у заявника права власності на конкретне майно, порушення якого може призвести до порушення ст. 1 Першого протоколу від 20.03.1952 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, встановлення факту втручання у право власності заявника на конкретне майно, порушення якого може призвести до порушення ст. 1 Першого протоколу, надання правової оцінки допущеному порушенню права власності шляхом визначення норми ст. 1 Першого протоколу, яка підлягає застосуванню, надання правової оцінки дотриманню умов правомірності втручання у право власності (вимоги законності, наявності загального (суспільного) інтересу, якому слугувало втручання у право власності під час кримінального провадження, забезпеченню справедливого балансу між вимогами загального (суспільного) інтересу та захисту права власності).

Важливим виступає удосконалення автором: доктринального визначення поняття «речові докази» шляхом відмови від наведення відкритого переліку їх видів та узагальнення кола матеріальних об'єктів за їх зв'язком з подією кримінального правопорушення; системи ознак речових доказів, до числа яких віднесено предметність (яка відображає матеріальний характер речових доказів), об'єктивність (що передбачає їх утворення у зв'язку з подією кримінального правопорушення), інформативність (яка вказує на зміст речових доказів) і процесуальну визначеність (що характеризує їх процесуальну форму); критеріїв розмежування речових доказів із документами як самостійним видом доказів і зразками для експертизи, зокрема обґрунтування того, що єдиним та достатнім критерієм для їх розмежування виступає невідповідність документів і зразків для експертизи ознакам речових доказів; теоретичних напрацювань щодо допустимості речових доказів, зокрема визначення умов допустимості матеріальних об'єктів, отриманих у порядку міжнародного співробітництва, під

час здійснення адміністративної діяльності та у результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності, які необхідні для визнання їх речовими доказами і використання у кримінальному процесуальному доказуванні, а також узагальнення підстав визнання речових доказів недопустимими; обґрунтування необхідності розширення способів збирання речових доказів стороною обвинувачення шляхом вилучення речей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, та речей, вилучених законом з обігу, під час огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, й освідчування; визначення особливостей формування речових доказів під час судового провадження, зокрема обґрунтування необхідності здійснення огляду речових доказів за їх місцезнаходженням з повідомленням учасників кримінального провадження про дату, час та місце його проведення, надання їм права звертати увагу суду на обставини, які, на їхню думку, можуть мати доказове значення, та процесуальною фіксацією ходу та результатів проведення такого огляду у протоколі з обов'язковим застосуванням технічних засобів фіксування; доктринального визначення змісту зберігання речових доказів, яким запропоновано охоплювати сукупність нормативно-закріплених і загальноприйнятих заходів, що зумовлені видом речового доказу, його фізичними властивостями і виступають достатніми для його збереження у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні;

Необхідно позитивно оцінити також розвиток автором доктринальних підходів до визначення сутнісних елементів речових доказів, до числа яких запропоновано віднести: 1) зміст, який становлять отримані у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку відомості про матеріальний об'єкт, його фізичні властивості та зв'язок із подією кримінального правопорушення, на підставі яких можуть бути встановлені факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню; 2) процесуальну форму, яку складають матеріальний об'єкт, що виступає носієм фактичних даних, і відображення шляхом опису відомостей про нього, його фізичні властивості та зв'язок із подією кримінального

правопорушення у протоколах слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, під час проведення яких матеріальний об'єкт був отриманий та оглянутий (протоколі огляду предмета, огляду місця події, обшуку, затримання тощо); наукових положень щодо структури кримінального процесуального доказування, в якій запропоновано виділяти два елементи (етапи): формування доказів, що включає в себе їх збирання (отримання за допомогою способів, передбачених КПК України, і процесуальне закріплення), перевірку й оцінку, та використання доказів, що включає в себе процесуальну діяльність з оперування ними; наукової позиції щодо доцільності покладення на сторону обвинувачення обов'язку здійснити вилучення речей і документів у разі постановлення слідчим суддею ухвали про тимчасовий доступ до них за клопотанням сторони захисту, зокрема розроблено відповідні доповнення до норм КПК України, що передбачають проведення у таких випадках тимчасового доступу до речей і документів стороною обвинувачення за дорученням слідчого судді, суду з обов'язковим залученням до його проведення сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які ініціювали проведення тимчасового доступу; теоретичних положень стосовно здійснення перевірки речових доказів, зокрема обґрунтування її здійснення стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, шляхом аналізу та синтезу кожного речового доказу, його співставлення з іншими наявними доказами і збирання нових доказів за допомогою способів, визначених ч. 3 ст. 93 КПК України; наукових поглядів щодо строків зберігання речових доказів, зокрема визначення в якості моменту початку перебігу строку їх зберігання момент отримання речових доказів суб'єктом доказування, а в якості моменту закінчення перебігу вказаного строку – момент їх фактичної передачі для виконання судового рішення, яким вирішено питання про долю речових доказів; наукових положень щодо вирішення питання про долю речових доказів під час апеляційного провадження та виконання вироку у разі його не вирішення судом першої інстанції, зокрема аргументацію того, що у ході апеляційного провадження суд

апеляційної інстанції повинен рекомендувати суду першої інстанції внести зміни у резолютивну частину вироку у частині вирішення питання про долю речових доказів, а під час виконання вироку суд першої інстанції, який ухвалив кінцеве судове рішення, повинен вирішити вказане питання у десятиденний строк з дня надходження до суду клопотання учасника кримінального провадження; теоретичних положень стосовно необхідності вдосконалення нормативного закріплення підстав відшкодування шкоди, завданої втратою або пошкодженням речових доказів, зокрема обґрунтування доцільності виокремлення двох підстав відшкодування такої шкоди (втрата речових доказів та їх пошкодження) і диференціації способів відшкодування завданої майнової шкоди залежно від його підстави: у разі втрати речового доказу – шляхом відшкодування його вартості у повному обсязі, а у разі пошкодження речового доказу – шляхом відшкодування понесених власником (законним володільцем) витрат у повному обсязі.

Дисертаційне дослідження містить і низку інших цікавих та аргументованих висновків, пропозицій і рекомендацій, у тому числі щодо внесення науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття речових доказів, порядку їх формування, використання, зберігання та вирішення питання про них під час кримінального провадження (ч. 2 ст. 23, ст. 98, ч. ч. 4, 6 і 9 ст. 100, ч. 1 ст. 159, ч. 1 і п. 7 ч. 2 ст. 160, ч. ч. 2, 4 і 5 ст. 163, ч. ч. 6 і 7 ст. 163, ч. ч. 2-1 і 5 ст. 165, ч. 1 ст. 166, ч. 2 ст. 168, ч. ч. 2 і 4 ст. 357, п. 13-4 ст. 537, п. 4 ч. 2 ст. 539), а також на законодавче врегулювання підстав і порядку депонування речових доказів (ст. 237-1), порядку використання у кримінальному процесуальному доказуванні результатів адміністративної та оперативно-розшукової діяльності (ст. ст. 102-1 і 102-2).

Таким чином, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків і рекомендацій відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Зміст і оформлення дисертації та автореферату. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, що включають п'ятнадцять підрозділів, які містять вісім пунктів, висновків, списку використаних джерел (1228 найменувань) і додатків.

Оцінка першого розділу дисертаційного дослідження **«Теоретико-методологічні основи вчення про речові докази у кримінальному процесі».**

У підрозділі 1.1 дисертант досліджує еволюцію вчення про речові докази, у процесі формування якого обґрунтовано виокремлює чотири відносно самостійні та послідовно змінювані етапи, розкриває основні тенденції розвитку наукового знання про речові докази протягом кожного з них, вказує на безперервність процесу формування вчення про речові докази і його зумовленість комплексом історично сформованих об'єктивних передумов емпіричного та теоретичного характеру. Заслуговує на увагу авторське обґрунтування доцільності виокремлення у системі теорії кримінального процесуального доказування відносно відокремленого вчення про речові докази.

У підрозділі 1.2 дисертант здійснює загальну характеристику вчення про речові докази шляхом визначення його об'єкта, предмета, мети, завдань, значення і системи. З урахуванням наведеною характеристики, автор визначає поняття вчення про речові докази, під яким обґрунтовано розуміє систему наукових положень про речові докази як правове явище та закономірності їх формування (збирання, перевірки та оцінки) і використання під час кримінального провадження, зберігання речових доказів, вирішення питання про них і відшкодування шкоди, завданої їх втратою або пошкодженням, а також заснованих на пізнанні цих закономірностей практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального інституту речових доказів і практики його застосування.

У підрозділі 1.3 дисертант вказує на притаманність вченню про речові докази власної методології та розглядає її як систему взаємопов'язаних підходів, принципів, методів і прийомів емпіричного та теоретичного пізнання

дійсності, які спрямовані на систематизацію існуючих й отримання нових знань, що охоплюються предметом цього вчення, та систему наукових положень про їх використання для вирішення поставлених перед ним завдань. У структурі методології вчення про речові докази автор обґрунтовано виділяє чотири рівні: загальні філософсько-світоглядні підходи, загальні принципи, загальнонаукові та конкретно-наукові методи. В якості основного загального філософсько-світоглядного підходу, на якому ґрунтується методологія вказаного вчення, автор виокремлює діалектичний, а також слушно вказує на широке використання, хоча й з деякими застереженнями, системного, аксіологічного, герменевтичного, інформаційного, семіотичного, діяльнісного та інших підходів.

Оцінка другого розділу дисертаційного дослідження «Теоретико-правові основи визначення правової природи речових доказів у кримінальному процесі».

У підрозділі 2.1 дисертант розкриває поняття та сутність речових доказів у кримінальному процесі. Викликає значний науковий інтерес здійснене автором дослідження історичного розвитку і сучасного стану нормативного закріплення поняття речових доказів у національному кримінальному процесуальному законодавстві, у ході якого виокремлено основні тенденції удосконалення законодавчого визначення їх поняття. Заслуговує на увагу звернення дисертанта до компаративно-правового методу при аналізі поняття речових доказів, що дозволило визначити позитивний досвід кримінального процесуального законодавства деяких зарубіжних країн континентальної (романо-германської) правової системи щодо нормативного визначення їх поняття, який може бути врахований у процесі подальшого удосконалення їх поняття у КПК України. З урахуванням результатів дослідження сутності речових доказів, автор обґрунтовано розглядає їх як отримані у передбаченому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальні об'єкти, які містять відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Дисертант слушно вказує

на притаманність речовим доказам процесуальних властивостей належності, допустимості, достовірності, а в сукупності з іншими доказами – також достатності.

У підрозділі 2.2 автор обґрунтовує доцільність здійснення класифікації речових доказів за такими критеріями: відношенням до предмета обвинувачення; відношенням джерела відомостей про доказуваний факт до самого цього факту; відношенням до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; етапом процесуального провадження, на якому вони зібрані і використовуються; зв'язком із подією кримінального правопорушення; можливостями процесуальної індивідуалізації; суб'єктом збирання.

Оцінка третього розділу дисертаційного дослідження **«Формування та використання речових доказів під час кримінального провадження»**.

У підрозділі 3.1 дисертант слушно вказує на доцільність позначення структурних компонентів кримінального процесуального доказування за допомогою термінів «елементи» (структурний підхід) та «етапи» (функціональний підхід). У структурі кримінального процесуального доказування автор обґрунтовано пропонує виокремлювати два елементи (етапи): 1) формування доказів, яким охоплює процесуальну діяльність з їх збирання (отримання та процесуального закріплення), перевірки та оцінки; 2) використання доказів, яким охоплює процесуальну діяльність з обґрунтування слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом процесуальних рішень та обґрунтування сторонами кримінального провадження своїх правових позицій.

У підрозділі 3.2 дисертант характеризує механізм формування речових доказів під час досудового розслідування. Автор розкриває способи збирання речових доказів стороною обвинувачення та пропонує напрями їх удосконалення, характеризує способи участі сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у збиранні речових доказів, відзначає законодавчу тенденцію до розширення їх

системи і вказує на її не співмірність із системою нормативно закріплених способів збирання речових доказів стороною обвинувачення. Дисертант розкриває способи і механізм перевірки речових доказів під час досудового розслідування стороною обвинувачення та характеризує особливості її здійснення у вказаній стадії кримінального провадження стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Істотну увагу автор присвячує розкриттю механізму оцінки речових доказів під час досудового розслідування та визначенню особливостей оцінки належності, допустимості та достовірності низки речових доказів залежно від їх видів і способів збирання.

У підрозділі 3.3 дисертант розкриває механізм формування речових доказів під час судового провадження. Слушною є позиція автора щодо їх формування під час судового провадження у першій інстанції за умов реалізації засад змагальності та безпосередності шляхом отримання судом, дослідження, перевірки та оцінки. Заслуговує на увагу здійснене дисертантом дослідження специфіки, притаманної формуванню речових доказів під час судового провадження з перегляду судових рішень.

У підрозділі 3.4 автор формулює доктринальну модель депонування речових доказів, під яким розуміє процес їх формування у ході досудового розслідування слідчим суддею за участі сторін кримінального провадження у випадках, які внаслідок існування об'єктивних причин можуть унеможливити дослідження речових доказів у ході судового провадження. Дисертант обґрунтовує законодавчу модель депонування речових доказів як нового субінституту кримінального процесуального права. До структури доктринальної та законодавчої моделей депонування речових доказів автор слушно включає підстави проведення їх огляду під час досудового розслідування у судовому засіданні, процесуальний порядок депонування речових доказів, процесуальний порядок дослідження депонованих речових доказів під час судового провадження та особливості їх оцінки судом.

У підрозділі 3.5 дисертант обґрунтовано розглядає використання речових доказів як зовнішнє вираження результатів їх оцінки у сукупності з іншими доказами, наявними на момент прийняття конкретного процесуального рішення, на момент проведення конкретної процесуальної дії (пред'явлення речей для впізнання, слідчого експерименту, допиту) або на момент обґрунтування стороною кримінального провадження своєї правової позиції. Автор узагальнює способи використання речових доказів під час досудового розслідування та судового провадження і розкриває зміст кожного з них.

Оцінка четвертого розділу дисертаційного дослідження **«Забезпечення недоторканності права власності на матеріальні об'єкти, вилучені в якості речових доказів у кримінальному провадженні»**.

У підрозділі 4.1 дисертант характеризує зберігання речових доказів як умову забезпечення недоторканності права власності. Зберігання речових доказів автор слушно розглядає як напрям діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду у межах їх компетенції і залучених ними учасників кримінального провадження та інших осіб, що спрямовується на забезпечення схоронності речових доказів, їх ознак і властивостей та здійснюється шляхом вжиття сукупності нормативно-закріплених і загальноприйнятих заходів, які зумовлені видом речового доказу, його фізичними властивостями і виступають достатніми для його збереження у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Дисертант обґрунтовано вказує, що вказана діяльність не охоплюється кримінальним процесуальним доказуванням, але за своєю спрямованістю супроводжує його здійснення. Автор розкриває зміст зберігання речових доказів, характеризує способи їх зберігання під час досудового розслідування та судового провадження, розробляє механізм передачі речових доказів на зберігання (відповідальне зберігання) та уточнює строки їх зберігання.

У підрозділі 4.2 дисертант характеризує механізм забезпечення недоторканності права власності у ході вирішення питання про долю речових доказів. Автор розкриває способи вирішення вказаного питання, до числа яких

відносить: 1) спеціальну конфіскацію; 2) повернення власнику (законному володільцю); 3) повернення запитуваній стороні; 4) знищення; 5) передачу відповідним установам; 6) передачу до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам; 7) залишення у матеріалах кримінального провадження. Дисертант характеризує порядок вирішення долі речових доказів під час досудового розслідування, судового провадження у першій інстанції, апеляційного провадження і виконання вироку.

У підрозділі 4.3 автор розкриває підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої втратою або пошкодженням речових доказів у кримінальному провадженні. Слушним виступає уточнення підстав її відшкодування, до яких дисертант відносить втрату речових доказів та їх пошкодження і залежно від яких диференціює способи відшкодування завданої майнової шкоди: у разі втрати речового доказу – шляхом відшкодування його вартості у повному обсязі, а у разі пошкодження речового доказу – шляхом відшкодування понесених власником (законним володільцем) витрат у повному обсязі. Істотний науковий інтерес викликає наведене узагальнення європейських правових стандартів відшкодування шкоди, завданої втратою та пошкодженням речових доказів, до числа яких автор відніс: 1) включення до розміру майнової шкоди неотриманих доходів; 2) можливість відшкодування моральної шкоди юридичним особам; 3) можливість здійснення загальної оцінки завданої шкоди на засадах справедливості.

Оцінка п'ятого розділу дисертаційного дослідження **«Європейські правові стандарти формування та використання речових доказів під час кримінального провадження і забезпечення права власності на них»**.

У підрозділі 5.1 дисертантом узагальнено європейські правові стандарти формування і використання речових доказів у ході кримінального провадження та здійснено їх характеристику. Обґрунтованим є висновок автора щодо використання ЄСПЛ двох підходів: 1) статичного, за допомогою якого надає оцінку законності способів збирання речових доказів (належності використовуваних для цього процесуальних дій, дотримання порядку їх

проведення, достатності проведених процесуальних дій для формування необхідних речових доказів) у контексті встановлення порушень фундаментальних вимог Конвенції та вказує в окремих справах на недопустимість речових доказів і неможливість їх використання у зв'язку з отриманням внаслідок застосування актів насильства, жорстокості або інших форм поводження, які можна характеризувати як тортури, а також погроз їх застосування або отриманням за обставин, які свідчать про очевидну недопустимість речових доказів; 2) динамічного, за допомогою якого оцінює порядок подання речових доказів національним судам, їх дослідження, оцінки і використання в аспекті дотримання закріплених ст. 6 Конвенції гарантій справедливого судового розгляду, дещо уточнюючи і розширюючи їх зміст: права мовчати і не свідчити проти себе, права подавати докази, права ознайомитися з доказами, поданими стороною обвинувачення, та оспорювати їх.

У підрозділі 5.2 дисертант узагальнює європейські правові стандарти забезпечення права власності на матеріальні об'єкти, вилучені в якості речових доказів під час кримінального провадження, та здійснює їх характеристику. Заслуговує на увагу позиція автора стосовно того, що у ході надання оцінки законності обмеження або позбавлення права власності на вказані матеріальні об'єкти ЄСПЛ: 1) вирішує питання про наявність порушення ст. 1 Першого протоколу від 20.03.1952 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод шляхом встановлення кола матеріальних об'єктів, які у даній справі охоплюються поняттям «майно», та наявності у заявника права власності на них, встановлення факту втручання у право власності заявника на конкретне майно та надання правової оцінки допущеному порушенню права власності шляхом визначення норми ст. 1 Першого протоколу, яка підлягає застосуванню; 2) надає оцінку дотриманню умов правомірності втручання у право власності: а) вимоги законності; б) наявності загального (суспільного) інтересу, якому слугувало втручання у право власності під час кримінального

провадження; в) забезпечення справедливого балансу між вимогами загального (суспільного) інтересу та захисту права власності.

Оформлення дисертації та автореферату відповідає встановленим вимогам і не викликає зауважень. Автореферат повністю відображає основний зміст дисертаційного дослідження.

Текстових запозичень без посилання на джерела не встановлено.

Теоретична та практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані у дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем кримінального процесуального доказування; правотворчій діяльності – для удосконалення КПК України в частині формування, використання, зберігання речових доказів і вирішення питання про них; правозастосовній діяльності судів, органів досудового розслідування й адвокатури – при вивченні судової практики та підготовці рекомендаційних роз’яснень судам нижчого рівня, при здійсненні правосуддя у кримінальних справах і наданні місцевим судам методичної допомоги у застосуванні кримінального процесуального законодавства, при здійсненні досудового розслідування у кримінальному провадженні, при організації та проведенні кваліфікаційних іспитів для набуття права на зайняття адвокатською діяльністю та здійсненні дисциплінарного провадження щодо адвокатів у дисциплінарних справах про дисциплінарні проступки, допущені ними під час участі у кримінальному провадженні; навчальному процесі – при підготовці навчальних програм і лекцій, проведенні різних видів занять з відповідних навчальних дисциплін, а також під час проведення підготовки суддів, періодичного навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації та підготовки працівників апаратів місцевих судів.

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві працях становлять власні теоретичні розробки дисертанта стосовно видів і порядку зберігання під час кримінального провадження матеріальних носіїв секретної

інформації, авторська частка яких складає 50 %. Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувалися.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Наукові положення, висновки і рекомендації дисертації достатньо повно викладені в авторефераті та опублікованих працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 65 публікаціях, у тому числі монографії, 27 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 5 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, 26 наукових працях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації, та 6 наукових працях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Зауваження до дисертаційного дослідження. У цілому відзначаючи логічність і послідовність побудови дослідження, його наукову новизну, обґрунтованість і аргументованість отриманих результатів, належний науковий рівень дисертаційного дослідження, потрібно звернути увагу дисертанта на певні положення, що викликають зауваження, зокрема:

1) на стор. 80-92 дисертаційного дослідження автор характеризує історичний розвиток і сучасний стан нормативного закріплення поняття речових доказів у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві, зазначає, що еволюція законодавчого визначення поняття речових доказів, починається з його закріплення у положеннях Статуту кримінального судочинства 1864 року. Водночас, поза увагою дисертанта залишилися положення більш ранніх пам'яток права, які містять згадку про речові докази (зокрема, Короткої, Просторової та Скорченої редакцій Руської правди, Судебника Казимира Ягайловича 1468 року, Статутів Великого князівства Литовського 1529, 1566 і 1588 років, Судебників 1497 і 1550 років, Соборного уложення 1649 року, Статуту польового судочинства 1812 року, Книги другої Зводу законів кримінальних «Закони про судочинство у справах про злочини і проступки» 1857 року).

2) Розкриваючи процесуальну форму речових доказів, автор на стор. 113 дисертаційного дослідження доходить до висновку, що її складають матеріальний об'єкт, який виступає носієм фактичних даних, і відображення шляхом опису відомостей про нього, його фізичних властивостей і зв'язок із подією кримінального правопорушення у протоколах слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, під час проведення яких матеріальний об'єкт був отриманий і оглянутий (протоколі огляду предмета, огляду місця події, обшуку, затримання тощо). При цьому дисертант обґрунтовує недоцільність включення до процесуальної форми речових доказів постанову про визнання предмета речовим доказом та його приєднання до кримінального провадження. Проте, така позиція автора вбачається спірною, оскільки вказана постанова виступає процесуальним актом, який відображає рішення слідчого щодо належності матеріального об'єкта (як процесуальної властивості речового доказу).

3) У межах підрозділу 2.2. «Класифікація речових доказів у кримінальному процесі» автор аналізує запропоновані вченими класифікаційні критерії та встановлює обґрунтованість їх застосування для класифікації речових доказів. На основі проведеного дослідження на стор. 164 дисертаційного дослідження він доходить до обґрунтованого висновку про доцільність здійснення класифікації речових доказів за сукупністю критеріїв, притаманних як типології доказів у цілому, так і речових доказів зокрема, з урахуванням доцільності визначення класифікаційних критеріїв, необхідних і достатніх для розкриття особливостей окремих видів речових доказів із теоретичною та практичною метою, при цьому на стор. 391 дисертаційного дослідження наводить коло класифікаційних критеріїв, за якими, на думку автора, доцільно класифікувати речові докази у процесуальному аспекті. Водночас, дисертант не наводить види речових доказів, що виокремлюються за кожним із наведених ним класифікаційних критеріїв, і не здійснює їх загальну характеристику.

4) Характеризуючи способи збирання речових доказів стороною обвинувачення, автор на стор. 171 дисертаційного дослідження обґрунтовує,

що речовими доказами можуть бути визнані матеріальні об'єкти, отримані оперативними підрозділами у процесі здійснення до початку кримінального провадження оперативно-розшукової діяльності, а на стор. 535-536 викладає пропозиції щодо доповнення КПК України статтею 102-2 «Використання у доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності». Проте, питання щодо допустимості матеріальних об'єктів, виявлених і вилучених під час проведення оперативно-розшукових заходів, у доктрині кримінального процесу на сьогодні є спірним. У зв'язку з цим позиція дисертанта щодо можливості використання у кримінальному процесуальному доказуванні вказаних матеріальних об'єктів потребує додаткового обґрунтування у ході публічного захисту.

5) У тексті підрозділу 4.1. «Зберігання речових доказів як умова забезпечення недоторканності права власності» автором характеризуються умови передачі речових доказів на зберігання відповідним установам (стор. 283), з урахуванням судової практики вказується на можливість передачі (в окремих випадках) речових доказів на відповідальне зберігання не власнику (законному володільцю), а іншим особам, які не виступають учасниками кримінального провадження (стор. 287-288), розкривається порядок оформлення передачі речових доказів на зберігання (відповідальне зберігання) (стор. 288-294). Проте, поза увагою дисертанта залишилося дослідження механізму і пропозиції щодо відшкодування відповідним установам та особам, які не виступають учасниками кримінального провадження, витрат, пов'язаних зі зберіганням речових доказів.

6) Досліджуючи європейські правові стандарти формування та використання речових доказів у ході кримінального провадження, автор вказує, що «у низці рішень ЄСПЛ застосовує до оцінки способів збирання доказів, у тому числі й речових, традиційний підхід, за якого питання про їх допустимість досліджується у контексті справедливості судового розгляду в цілому» (стор. 340), а також досліджує відповідні правові позиції ЄСПЛ (стор. 340-342). Поряд з тим, дисертант звертає увагу, що «із часом ЄСПЛ почав поступово

відходити від застосування традиційного підходу до оцінки способів збирання доказів у контексті визначення справедливості судового розгляду в цілому. Зокрема, вказавши у справі «Биков проти Російської Федерації» та «Лісіка проти Хорватії», що потрібно враховувати якість доказів, у тому числі, чи могли обставини, за яких вони були одержані, поставити під сумнів їх достовірність або точність (п. 90 Рішення ЄСПЛ від 10.03.2009 р. і п. 49 Рішення ЄСПЛ від 25.02.2010 р.), Суд в окремих справах почав визначати справедливість судового розгляду в цілому, виходячи зі здійсненої ним оцінки законності способу отримання того чи іншого доказу, використання вичерпних способів збирання доказів і дотримання правил їх дослідження, перевірки, оцінки і використання» (стор. 342). Як вбачається з наведеного, автор припускається невинуватеного змішання допустимості та достовірності як процесуальних властивостей речових доказів.

Разом з тим, наведені зауваження, що стосуються дискусійних положень дисертаційного дослідження, не ставлять під сумнів його високий рівень, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та можуть бути основою для наукового обговорення під час публічного захисту.

Висновки. Актуальність, наукова новизна, науковий ступінь отриманих наукових результатів, кількість публікацій доводять, що дисертаційне дослідження Сергія Олександровича Ковальчука є самостійною, завершеною науковою працею, в якій автором розв'язано конкретну наукову проблему, що має істотне значення для науки кримінального процесу, та отримані нові науково обґрунтовані результати.

Дисертаційне дослідження Сергія Олександровича Ковальчука «Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи» відповідає п. п. 9, 10, 12 і 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року (зі змінами і доповненнями від 19 серпня 2015 року, від 30 грудня 2015 року та від 27 липня 2016 року).

На основі публічного захисту Сергій Олександрович Ковальчук заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент –

**завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
« 18 » червня 2018 року**

О.О. Юхно

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Відділення документального
забезпечення ВРСДЗ ХНУВС
№ 085
" 18 " 06 20 18 р.